

Adviesraad inzake beleidscoherentie
ten gunste van ontwikkeling
Conseil consultatif sur la cohérence
des politiques en faveur du développement

www.ccpd-abco.be
info@ccpd-abco.be

Waarom is beleidscoherentie zo noodzakelijk om de SDG's te verwezenlijken?

Werkdocument met een overzicht van de beginselen van beleidscoherentie: PC, PCSD, PCD¹

Beleidscoherentie die positieve synergieën tussen beleidslijnen bevordert om overeengekomen doelstellingen te bereiken, kan de SDG's alleen maar ten goede komen. Aangezien het een centraal concept is in het mandaat van de Belgische *Adviesraad inzake Beleidscoherentie ten gunste van Ontwikkeling* (CCPD-ABCO-Raad), heeft de Raad een workshop georganiseerd om de verschillende aspecten van beleidscoherentie in de tijd en hun nut ten opzichte van elkaar te situeren.

In dit werkdocument worden de resultaten van deze besprekingen en de follow-up daarvan in de Raad geëvalueerd aan de hand van drie normatieve concepten van beleidscoherentie die in de afgelopen honderd jaar zijn ontstaan:

- I. PC: het algemene concept van beleidscoherentie (eerste helft van de 20e eeuw) ;
  - II. PCSD: Beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling (2015);
  - III. PCD: Beleidscoherentie voor ontwikkeling (1992; 2017);
- Bijlage: Oorsprong en doelstellingen van het beleid inzake duurzame ontwikkeling.

Beleidscoherentie (PC) beoogt in het algemeen te voorkomen dat beleid elkaar tegenwerkt of onvoorziene negatieve effecten heeft. Maar deze drie concepten hebben een verschillende geschiedenis en verschillende institutionele dimensies.

PC ging oorspronkelijk alleen over beleidsdoelstellingen van een regering (nationaal, federaal, ...), terwijl PCSD en PCD gaan over beleid dat gericht is op beleidsdoelstellingen die verschillende landen op internationaal niveau gemeen hebben. PCSD en PCD gaan ook over institutionele regelingen om deze multilaterale doelstellingen te bereiken door de voorbereiding en de evaluatie van het ontwikkelingsbeleid te verbeteren.

PC is momenteel een van de 3 richtsnoeren van het Belgische Federaal Plan voor Duurzame Ontwikkeling (FODD)². Dit plan bevat ook twee besluiten over PCD-mechanismen en -instrumenten.

¹ Vraag gesteld in de workshop georganiseerd door de ABCO-CCPD tijdens het Belgische SDGForum 2021, verder besproken door de raad in de loop van 2021-2022 en bijdragend tot workshops in verband met de VNR van het SDGForum 2022.

² Federaal Plan voor Duurzame Ontwikkeling aangenomen op 1 oktober 2021.

https://www.duurzameontwikkeling.be/sites/default/files/content/fpdo_2021_nl.pdf (nederlandse versie),
[pfdd_2021_fr.pdf \(developpementdurable.be\)](https://www.duurzameontwikkeling.be/sites/default/files/content/fpdo_2021_fr.pdf) (fransersie)

De opdracht van de CCPD-ABCO bestaat erin te zorgen voor PCD, d.w.z. dat de effecten van het overheidsbeleid van het Noorden op het Zuiden, zowel het beleid inzake ontwikkelingssamenwerking als ander beleid, elkaar niet tegenwerken.

Inhoud

Waarom is beleidscoherentie zo noodzakelijk om de SDG's te verwezenlijken? Werkdocument met een overzicht van de beginselen van beleidscoherentie: PC, PCSD, PCD	1
Inhoud	2
I. PC: (Publiek) Beleidscoherentie	3
I.1 PC is niet automatisch: zorgen voor beleidscoherentie is een van de taken van de staat	3
I.2 PC in het Federaal Plan voor Duurzame Ontwikkeling (FPDO)	4
II. PCSD: Beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling (2015)	5
II.1 PCSD: VN- en OESO-definities	5
II.2 PCSD en de vier hefboomen van governance door gemeenschappelijke doelstellingen	6
II.3 Prioriteit voor beleidscoherentie, ja, maar voor welk publiek beleid?	7
II.4 Gevolgd (gecontroleerd), multi-actor en "omgevormd" beleid.....	8
III. PCD: Beleidscoherentie voor ontwikkeling (1992 ; 2017)	9
III.1 PCD: EU- en Belgische definities	9
III.2 Wordt PCD, geboren in 1992, overbodig gemaakt door PCSD, geboren in 2015?	11
III.3 Wat is de toegevoegde waarde van PCD in vergelijking met het PCSP?	12
III.4 Mechanismen en instrumenten van de beleidscoherentie voor het ontwikkeling PCD	13
Bijlage: Duurzame ontwikkeling (1987-2022).....	14
A.1 Oorsprong.....	14
A.2 Doelstellingen.....	15

I. PC: (Publiek) Beleidscoherentie

*Beleidscoherentie (PC) wordt door de OESO gedefinieerd als de systematische bevordering van wederzijds versterkende beleidsacties tussen overheidsdepartementen en -agentschappen, waardoor synergieën worden gecreëerd om de overeengekomen doelstellingen te bereiken.*³

De OESO definieert het brede PC-concept van beleidscoherentie (of incoherentie) dus als het vermogen (of onvermogen) van beleid om elkaar te synergeren en te versterken om doelstellingen te bereiken. Bij het streven naar coherentie gaat het minder om het doel dan om de middelen, d.w.z. het overheidsbeleid dat moet worden gevoerd om de overeengekomen doelstellingen te bereiken.

In het eerste hoofdstuk van dit document wordt gesteld dat (I.1) beleidscoherentie geen automatisme is, maar dat (I.2) een plan voor duurzame ontwikkeling kan bijdragen tot de verbetering ervan.

I.1 PC is niet automatisch: zorgen voor beleidscoherentie is een van de taken van de staat

De elementen van een politiek akkoord (bijvoorbeeld de hoofdstukken van een beleidsverklaring van een regering te voeren beleid) worden geacht logisch met elkaar in verband te staan, elkaar aan te vullen, of althans niet met elkaar in strijd te zijn. De rol van de eerste minister bestaat erin voor deze samenhang te zorgen, zowel in het regeerakkoord als in het verdere optreden van de regering gedurende haar hele mandaat.

De erkenning van de noodzaak van een samenhangend overheidsbeleid is in de afgelopen eeuw wisselend geweest. Erkend tussen de jaren 1930 en 1970, vervaagde het in de jaren 1980 tot 2000 door het in vraag stellen van de rol van de staat, van de bestaan redenen van de overheidssector en van de rol van *het overheidsbeleid* in het algemeen. In de Reagan/Thatcher-jaren werd het *falen van overheidsinstellingen* gezien als de belangrijkste oorzaak van alle systeemfalen, zodat het aandeel van marktkrachten in *gemengde economieën*⁴ toenam ten opzichte van dat van overheidsinterventie.

Maar aan het begin van de 21e eeuw is (opnieuw) duidelijk geworden dat de markten niet in staat waren het slecht functioneren van monopolies en oligopolies zelf te reguleren. De

---

³ *Policy Coherence is defined by the OECD as the systematic promotion of mutually reinforcing policy actions across government departments and agencies, creating synergies towards achieving the agreed objectives.*
<https://globalnaps.org/issue/policy-coherence/>

⁴ Gemengde economie: waarin de particuliere en de openbare sector in relatief gelijke mate naast elkaar bestaan.

vernietiging van natuurlijke hulpbronnen, de werkloosheid, de groeiende inkomensongelijkheid en de financiële crises hebben het overheidsoptreden steeds noodzakelijker gemaakt, zowel om een democratische discussie over en controle op de doelstellingen mogelijk te maken als om het marktfalen te reguleren.

Momenteel leidt de omvang van de vastgestelde sociale kosten er zelfs toe dat de staat zijn rol als forum en regelgever overstijgt en terugkeert naar de rol van investeerder om te voorzien in de behoeften aan collectieve goederen en openbare diensten in sectoren van algemeen belang zoals gezondheidszorg, energie, onderwijs, enz.

Om *spillovers*⁵ en *trade offs*⁶ tussen de mogelijk tegenstrijdige effecten van overheidsbeleid, te verminderen of weg te nemen, moeten deze echter eerst in kaart worden gebracht. Alleen constante waakzaamheid van overheden en belanghebbenden die naar elkaar luisteren en elkaar begrijpen, kan dit bereiken. Geen enkele *top-down* planning zou kunnen anticiperen op alle onderlinge afhankelijkheden tussen democratische besluitvormingsmechanismen. En de ervaring leert dat de simpele compilatie van *bottom-up* bijdragen tot tegenstrijdige of zelfs surrealistische resultaten kunnen leiden⁷.

Dit doet de vraag rijzen naar een transversaal ondersteuningsproces voor de voorbereiding van het overheidsbeleid dat niet uitsluitend op kabinetten en administraties steunt. Laatstgenoemden zijn te zeer opgesloten in sectorale silo's met korte termijn deadlines om de urgentie te kunnen voelen van het uitbreiden van hun analyse tot buiten hun eigen sector. De ervaring met RIA's (*Regulatory Impact Analysis*) en SIA's (*Sustainable Development Impact Assessments*) leert hoe moeilijk het is voor de auteur van een verordening om zijn analyse in zijn eentje uit te breiden tot een systeembenadering, met behulp van informatie waarover hij niet beschikt en met *stakeholders* die hij niet kent.

I.2 PC in het Federaal Plan voor Duurzame Ontwikkeling (FPDO)

Een in België gehanteerde methode is die van de indicatieve en evolutieve planning door middel van een *Federaal Plan voor Duurzame Ontwikkeling (FPDO)* dat is opgenomen in een strategische cyclus van *Raadpleging-Planning-Monitoring*. Een dergelijke cyclus bestaat al 25 jaar in het kader van de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling⁸.

Een van de drie richtsnoeren van het GVDB die in oktober 2021 door de Belgische federale regering zijn aangenomen is "B.2 *De samenhang van het beleid verzekeren*". De andere twee

---

⁵ The *spillover effect* is when an event in a country has a ripple effect on the economy of another, usually more dependent country.

⁶ The *tradeoff* is a *situation* in which you must *accept* something in *order* to have something good

⁷ Soms staan ze dichterbij de echte problemen dan welke regering dan ook, maar soms ontstaan ze ook uit een droomwereld die moeilijk te relateren is aan de realiteit van de politiek.

⁸ Zie de punten 1 tot en met 8 van de inleiding van het advies van de CCPD-ABCO over het Voorontwerp van FPDO.

zijn "B.1 De uitvoering van de doelstellingen versnellen" en "B.3 De voorbeeldfunctie van de staat versterken".

Het eerste advies van de CCPD-ABCO (punten 9 tot en met 19) heeft bijgedragen tot de formulering van de richtsnoeren B.1 en B.2 van het FPDO⁹. Maar de nadruk op deze punten in de structuur van de PFDD weerspiegelt ook de groeiende zorg van de overheden zelf voor een coherent beleid.

In de afgelopen 25 jaar is een groeiend aantal administratieve deskundigen zich bewust geworden van de proliferatie van interdepartementale netwerken waarvan het naast elkaar bestaan dubbel werk oplevert voor dezelfde doelstellingen van samenhang. Hierdoor wordt minder tijd uitgetrokken voor elk van de mogelijkheden voor diepgaande interactieve werkzaamheden tussen departementen in de voorbereidings- en uitvoeringsfase van transversaal beleid inzake duurzame ontwikkeling (armoede, gender, diversiteit, aanpassing aan het klimaat enz.)

Met het in oktober jongstleden goedgekeurde FPDO is de federale regering dus reeds begonnen de kwestie van de coherentie centraal te stellen in de federale beleidsvorming en -controle. De hoofdstukken II en III tonen de reikwijdte van de respectieve werkstromen van PCSD en PCD, acroniemen die verwijzen naar de politieke doelstellingen van deze beleidslijnen.

II. PCSD: Beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling (2015)¹⁰

De eerste variant van het PC-concept die in deze nota wordt gepresenteerd is PCSD. De naam, *Beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling*, geeft de doelstellingen aan van het beleid waarvan dit concept de coherentie beoogt.

II.1 PCSD: VN- en OESO-definities

Het was de goedkeuring in september 2015 van de 2030-agenda voor duurzame ontwikkeling, die 17 doelstellingen voor duurzame ontwikkeling omvat, die het ontstaan van het concept PCSD bepaalde. Het is derhalve het resultaat van het langetermijnproces van verschuiving in het ontwikkelingsparadigma - waarnaar in de bijlage wordt verwezen - dat de internationale gemeenschap er uiteindelijk toe heeft gebracht over te stappen van de *Millenniumdoelstellingen voor Ontwikkeling* (MDG's) die alleen voor ontwikkelingslanden golden, naar de *Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen* (SDG's) die door en voor alle landen van de wereld zijn overeengekomen.

---

⁹ cf. nota over "*Wijzigingen inzake beleidscoherentie voor ontwikkeling (PCD) in de PFDD*".

¹⁰ Het woord "voor" in deze uitdrukking wordt soms vervangen door "voor".

De Agenda 2030¹¹ (of “Programma 2030”) heeft - zoals in de bijlage wordt aan herinnerd - tot doel 17 universele doelstellingen te verwezenlijken, die elk¹² een tiental doelen (of “subdoelen”) omvatten die door een tiental indicatoren kunnen worden gemeten. Het bereiken van *Beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling* (PCSD) is doelstelling 17.4 van doelstelling 17 van deze Agenda, getiteld “*Versterking van de uitvoeringsmiddelen van het mondiaal partnerschap voor duurzame ontwikkeling en revitalisering daarvan*”.

Het is in deze context dat de OESO PCSD definieert als “*een beleidsbenadering en -instrument voor de integratie van de economische, sociale, milieu- en bestuursdimensies van duurzame ontwikkeling in alle stadia van de nationale en internationale beleidsvorming*”.¹³ En deze beleidscoherentie wordt nagestreefd bij de verwezenlijking van de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen in het noorden en het zuiden van de planeet, van het lokale tot het mondiale niveau, voor de huidige en toekomstige generaties.

II.2 PCSD en de vier hefboomen van governance door gemeenschappelijke doelstellingen

De multilaterale overeenkomst van september 2015¹⁴ gaat ook over de wijze van bestuur die nodig is om het 2030-programma te verwezenlijken. Dit zogenaamde *transformatieve* bestuur verwijst *met gemeenschappelijke doelstellingen* naar de 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de 2030-agenda (cf: lijst in de bijlage).

Volgens het *Global Sustainable Development Report 2019* (GSDR2019) is bestuur (*governance*) een van de *vier hefboomen* om de noodzakelijke transformaties voor het welslagen van de 2030-agenda tot stand te brengen: *bestuur, economie en financiën, individuele en collectieve actie, wetenschap en technologie*¹⁵. Er is met andere woorden veel meer nodig dan een business as usual *incrementele verandering*.

The 2030 Agenda is more than the sum of measurable goals, targets, and indicators. It is both a normative orientation and a guide for action for identifying and pursuing sustainable development priorities and creating coherence between policies and sectors, in all contexts - local, regional, national, transnational and global.

---

¹¹ *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1, september 2015, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

¹² In tegenstelling tot de fout die soms wordt gemaakt door te beweren dat de 2030-agenda het bbp vervangt door 17 indicatoren.

¹³ OECD, “What is Policy Coherence for Sustainable Development?”, in *PCSD Partnership*, <https://community.oecd.org/community/pcsdpartnership>

¹⁴ *Onze wereld transformeren: de 2030-agenda voor duurzame ontwikkeling* - <https://sdgs.un.org/2030agenda>

¹⁵ De toekomst is nu. Wetenschap voor het bereiken van duurzame ontwikkeling. *Global Sustainable Development Report 2019* (GSDR2019) - Onafhankelijke groep wetenschappers benoemd door de secretaris-generaal; Co-voorzitters: Peter Messerli (Zwitserland) - Endah Murniningtyas (Indonesië); tot de 13 leden van deze groep behoort Jean-Pascal van Ypersele (België). Pagina xxi. <https://sdgs.un.org/publications/future-now-science-achieving-sustainable-development-gsdr-2019-24576>

This requires action taking into account *the interlinkages across all goals and the holistic character of the 2030 Agenda*. Among the three final *calls to action* of the report concerning multilateral relations and resources needed to accelerate implementation and actions in every country and region to design and rapidly implement their own pathways, the second call is focused on the *prioritization of policy coherence* as follows:

*The four levers of change - governance, economy and finance, individual and collective action, and science and technology - should be coherently deployed and combined to bring about transformational change. All actors should strive for coordinated efforts and prioritize policy coherence and consistency across sectors.*¹⁶

II.3 Prioriteit voor beleidscoherentie, ja, maar voor welk publiek beleid?

Hoewel vaak wordt gezegd dat het concept "beleidscoherentie" (PC) alleen voorkomt in doel 17.14 van de 2030-agenda voor duurzame ontwikkeling, is het duidelijk dat PC aanwezig is in twee andere doelen van SDG17 van de 2030-agenda: de doelen 17.13 en 17.15.

Zoals alle doelstellingen voor duurzame ontwikkeling is SDG 17 onderverdeeld in vele subdoelstellingen of "*targets*"¹⁷. Drie daarvan hebben betrekking op *beleids- en institutionele samenhang*:

-17.13: *acties die de mondiale macro-economische stabiliteit versterken, onder meer door bevordering van de coördinatie en de samenhang van (alle) beleidsmaatregelen*

- 17.14: *acties die de beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling versterken*

- 17.15: *maatregelen die de beleidsruimte en de soevereiniteit van elk land met betrekking tot de ontwikkeling en uitvoering van beleid in verband met de SDG's eerbiedigen.*

Samen met doelstelling 16, die oproept tot "het bevorderen van een vreedzame en inclusieve samenleving voor duurzame ontwikkeling...", vereisen deze drie institutionele doelstellingen een wijze van bestuur die "transformatief" is door de prioriteit die wordt gegeven aan doelgericht en samenhangend sectoroverschrijdend beleid boven sectoraal beleid dat gericht is op sectorale doelstellingen van een silo ontwikkelingswijze:

The 2030 Agenda represents a new mode of governance, one ultimately defined not through legally binding international agreements, but through goals.

Governance by goals holds great potential, but success will depend on a number of institutional factors, including how States act on their commitments to the 2030 Agenda and how they

---

¹⁶ Ibidem. Pages xxxii & xxxiii

¹⁷ Herinnering: De 17 doelstellingen voor duurzame ontwikkeling worden door de Verenigde Naties onderverdeeld in 169 subdoelstellingen of "doelen" (gemiddeld ongeveer tien per doel) waarvan de verwezenlijking wordt gemeten door 232 "unieke" indicatoren (in feite 247 indicatoren - waaronder 12 die twee of drie keer worden herhaald - om de verwezenlijking van de doelstellingen te meten).

strengthen related global governance arrangements and translate global ambitions into their national, subnational and local contexts.

Governments will need to prioritize policy coherence, overcome sectoral silos and align existing rules and regulations towards achieving the goals that are interlinked across sectors.

New integrated approaches that take into account systemic interactions and causal relationships between goals and policies are needed.

Governments will need to be open to transformative learning through experimentation and innovation, a mode of working that may be new for many government entities.

Adequate State capacity is among the key factors for successful sustainable development policies¹⁸.

II.4 Gevolgd (gecontroleerd), multi-actor en "omgevormd" beleid

Net als doel 17.15 benadrukt de GSDR2019 dat oplossingen niet uniek zijn en dat, mits de besluitvormingsprocessen een wetenschappelijke basis hebben en er goede systemen voor vroegtijdige waarschuwing zijn¹⁹, elk land speelruimte heeft bij de uitoefening van zijn bevoegdheid. De GSDR benadrukt niettemin de drie kwaliteiten die voor dit beleid vereist zijn²⁰:

- programmed and monitored : *All governments should incorporate targets and indicators into their national plans and budgets, formulate policies and programmes to achieve them, and create institutions that deal with uncertainties and risks, as well as systems for monitoring and evaluation.*

- multi-stakeholder: *The primary actors in policy design and implementation are governments, and they will be effective only when they work with other key actors, including the private sector and civil society organizations at the regional, multilateral and international levels.*

- "reshaped" according to the sustainable development patterns adopted by the country: *Inclusive governance that involves state and non-state actors will be able to support more effective policy interventions by changing the incentives of those in power to reshape their*

---

¹⁸ Ibidem. Page 29.

¹⁹ *Regeringen stimuleren de uitvoering van de doelstellingen op vele manieren. Er is geen pasklare oplossing, dus de bestuursaanpak moet divers, op maat, innovatief en adaptief zijn, waarbij gebruik wordt gemaakt van de wetenschap om de besluitvorming te ondersteunen en vroegtijdige waarschuwingssystemen te ontwikkelen die zwakke signalen kunnen opvangen en verifiëren.*

Ibidem pagina 30

²⁰ Ibidem, blz. 30.

preferences in favour of sustainable development to accommodate the interests of previously excluded actors.

Deel II van de nota heeft aangetoond dat "beleidscoherentie" evenzeer betrekking heeft op het binnenlands als op het buitenlands beleid van "transformatief bestuur" dat nodig is om de 2030-agenda te verwezenlijken. Deel III zal het verschil analyseren tussen de regelingen op verschillende niveaus om PCD (1992-2017) en PCSD (2015) te waarborgen en laten zien hoe zij elkaar kunnen ondersteunen.

III. PCD: Beleidscoherentie voor ontwikkeling (1992 ; 2017)²¹

De tweede variant van het concept beleidscoherentie die in deze nota wordt gepresenteerd is "*Policy Coherence for Development*" of PCD. Het concept *beleidscoherentie voor of "ten gunste van ontwikkeling"* dateert grotendeels van vóór PCD, aangezien het tegelijk met duurzame ontwikkeling (1992) is ontstaan. Maar PCD werd aanvankelijk gedefinieerd in de silo voor ontwikkelingssamenwerking en niet op het niveau van het algemene beleid van een land, zoals PCSD.

PCD ²² werd in feite ingevoerd onder druk van de NGO's voor internationale samenwerking die zich in de jaren negentig afzetten tegen het dumpingbeleid dat Europese landen voerden met bepaalde (landbouw-)producten die naar ontwikkelingslanden werden uitgevoerd. PCD werd opgenomen in het EU-recht door het Verdrag van Maastricht (1992), versterkt door het Verdrag van Lissabon (2009) en herbevestigd in de nieuwe Europese consensus inzake ontwikkeling (2017).

III.1 PCD: EU- en Belgische definities

Op Europees niveau is het concept beleidscoherentie voor ontwikkeling vastgelegd in artikel 208 van het Verdrag van Lissabon van 2009 en herhaald in de Europese consensus inzake ontwikkeling van 2017. Artikel 208 van het Verdrag van Lissabon omschrijft PCD als de volgende verbintenis: "*Het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid van de Unie en dat van de lidstaten completeren en versterken elkaar... De Unie houdt bij de uitvoering van beleid dat gevolgen kan hebben voor de ontwikkelingslanden rekening met de doelstellingen van de ontwikkelingssamenwerking*".

Op Belgisch niveau is PCD ook vastgelegd in artikel 8 van de wet van 19 maart 2013 betreffende ontwikkelingssamenwerking: het is dus een wettelijke verplichting voor België.

---

²¹ In het Frans vertaald als : "de", "pour le", "pour un", "en faveur du ou d'un", "au service du ou d'un" enz....

²² PCD werd oorspronkelijk gedefinieerd door aan het woord "ontwikkeling" de geopolitiek gereduceerde betekenis te geven die het had in "ontwikkelingssamenwerking {van andere landen}". Deze betekenis had dus geen betrekking op al het beleid dat een regering voor haar eigen ontwikkeling voert.

- De wet van 19 maart 2013 definieert PCD als "*een proces dat erop gericht is ervoor te zorgen dat de doelstellingen en resultaten van het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid van een regering niet worden doorkruist door ander beleid van die regering dat gevolgen heeft voor de ontwikkelingslanden, en dat dit andere beleid, waar mogelijk, de ontwikkelingsdoelstellingen ondersteunt*"²³. De wet van 19 maart 2013 stelde ook acht doelstellingen voor de Belgische ontwikkelingssamenwerking vast, waaronder het streven naar een zo groot mogelijke samenhang tussen de verschillende gebieden van het Belgische ontwikkelingsbeleid.

- PCD beoogt dus op zijn minst te verzekeren dat het Belgische beleid dat een impact kan hebben op de landen van het Zuiden, niet indruist tegen de doelstellingen van de Belgische ontwikkelingssamenwerking (het *do no harm*-principe) en idealiter een positieve bijdrage levert. Het idee is om inconsistenties tussen verschillende gebieden van het Belgische beleid te verminderen door synergiën tussen de overheidsinstanties te creëren om de doeltreffendheid van de ontwikkeling te vergroten. Met andere woorden, coherentie moet voorkomen dat landen die ontwikkelingshulp verlenen met de ene hand terugnemen wat zij met de andere hand geven.

De Belgische definitie van PCD: sterker en inclusiever dan de Europese definitie

- Sterker: de Europese definitie spreekt alleen van "rekening houden met" de doelstellingen van de ontwikkelingssamenwerking, terwijl de Belgische definitie het werkwoord "zorgen voor" gebruikt.

- Breder: de doelstellingen van de Europese samenwerking zijn enger gedefinieerd dan de doelstellingen van de Belgische samenwerking:

° Verdrag van Lissabon (art. 208): de (relatief reducerende) doelstelling van de EU-samenwerking is het terugdringen en uitbannen van armoede ("*Het beleid van de Unie op het gebied van ontwikkelingssamenwerking heeft als hoofddoel het terugdringen en, op termijn, het uitbannen van armoede*").

° Wet van 2013 betreffende de Belgische ontwikkelingssamenwerking (art.3): "*De Belgische ontwikkelingssamenwerking heeft als algemene doelstelling duurzame menselijke ontwikkeling*"²⁴. Met de goedkeuring van de Agenda 2030 in 2015 werd de Belgische aanpak van duurzame ontwikkeling echter gebaseerd op de 17 SDG's. De PCD van de Belgische ontwikkelingssamenwerking wil er vandaag dus ook voor zorgen dat de 17 SDG's, ten minste, niet worden ondermijnd door andere beleidslijnen die een impact hebben op de landen van het Zuiden - en idealiter dat deze andere beleidslijnen de implementatie van de 17 SDG's in de landen van het Zuiden ondersteunen.

²³ Wet betreffende de [Belgische] Ontwikkelingssamenwerking, 19 maart 2013, <http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/wet/2013/03/19/2013015084/staatsblad>.

²⁴ Idealiter had de term *duurzame menselijke ontwikkeling* niet moeten worden gebruikt, aangezien de menselijke dimensie vanaf de oorsprong van het begrip centraal staat in duurzame ontwikkeling (zie bijlage). Als het niet menselijk is, is ontwikkeling niet duurzaam. En nog minder levensvatbaar of duurzaam voor de mensheid.

III.2 Wordt PCD, geboren in 1992, overbodig gemaakt door PCSD, geboren in 2015?

Volgens het laatste rapport van de Europese Commissie over PCD in 2019: *"Het nieuwe concept PCSD in de 2030-agenda lijkt verwarring te zaaien en misschien zelfs het valse idee te geven dat het concept PCD niet meer relevant is. In sommige EU-lidstaten is PCD geheel of gedeeltelijk vergeten ten gunste van de PCSD, in plaats van te worden gezien als een bijdrage aan het bredere concept van de PCSD"*.²⁵ Veel actoren hebben de PCSD namelijk geïnterpreteerd als een vervanging van de PCD, zonder te begrijpen dat het een niet zonder het ander kan.

Toch zijn de verschillende internationale teksten duidelijk. In de nieuwe Europese consensus inzake ontwikkeling, die in 2017 is aangenomen, staat bijvoorbeeld het volgende: *"De EU en haar lidstaten bevestigen hun engagement voor beleidscoherentie voor ontwikkeling (PCD), dat vereist dat bij elk beleid dat gevolgen kan hebben voor de ontwikkelingslanden, rekening wordt gehouden met de doelstellingen van de ontwikkelingssamenwerking. Het is een cruciaal element voor de verwezenlijking van de SDG's en een belangrijke bijdrage aan de bredere doelstelling van beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling (PCSD)"*²⁶. De OESO-aanbeveling over PCSD ²⁷ en het PCD-verslag 2019 van de Europese Commissie ²⁸, gaan in de zelfde richting.

PCSD maakt PCD dus niet overbodig. Volgens de Europese Commissie heeft beleidscoherentie voor ontwikkeling zelfs een meerwaarde omdat zij gericht is op de belangen van het Zuiden: *"In het geval van PCSD moeten de beleidsmakers, aangezien de SDG's universeel zijn, zorgen voor coherentie in meerdere richtingen door meerdere doelstellingen op mondiaal niveau na te streven, terwijl die coherentie bij PCD gericht is: zij is gericht op één doelstelling, namelijk het belang van de ontwikkelingslanden"*²⁹.

Daarom herinnert de aanhef van een van de drie richtsnoeren van het FPDO die in oktober 2021 door de Belgische federale regering zijn aangenomen (alle drie de richtsnoeren B.1, B.2 en B.3 worden in deel I van deze nota geciteerd) aan het verband tussen mondiale crises, transnationale effecten van nationaal en Europees beleid en de onmisbaarheid van PCD.

---

²⁵ Europese Commissie (2019), *Policy Coherence for Development : 2019 EU Report*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, p. 16.

²⁶ Europese Unie (2017), *The New European Consensus on Development: "Our World, Our Dignity, Our Future"*, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/european-consensus-on-development-final-20170626_en.pdf

²⁷ OECD (2019), *Recommendation of the Council on Policy Coherence for Sustainable Development*, <https://www.oecd.org/gov/pcsd/oecd-recommendation-on-policy-coherence-for-sustainable-development.htm>

²⁸ Europese Commissie (2019), *Policy Coherence for Development : 2019 EU Report*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

²⁹ Europese Commissie (2019), *Policy Coherence for Development : 2019 EU Report*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, p. 7.

FPDO Richtsnoer B.2 Zorgen voor beleidscoherentie (6e alinea van de aanhef)

Gezien het toenemende belang van mondiale crises en de transnationale effecten van nationale en van nationaal en Europees beleid, is het essentieel om het belang in herinnering te brengen van het belang van het beginsel van beleidscoherentie voor ontwikkeling (PCD), als onderdeel van beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling, een beginsel dat cruciaal is voor de verwezenlijking van de SDG's, volgens de definities, verplichtingen en aanbevelingen op Europees, Belgisch en OESO-niveau.

III.3 Wat is de toegevoegde waarde van PCD in vergelijking met het PCSP?

De PCD is dus vooral gericht op de landen van het Zuiden, terwijl PCSD minder exclusief gericht is op de landen van het Zuiden. PCSD omvat ook de hele binnenlandse dimensie van duurzame ontwikkeling, d.w.z. de integratie van de economische, sociale en bestuurscomponenten van een onderling samenhangend beleid voor de duurzame ontwikkeling van België zelf. NB: Tegenwoordig heeft het ontwikkelingsbeleid van de landen van het Zuiden uiteraard betrekking op alle componenten van duurzame ontwikkeling³⁰.

De toegevoegde waarde van PCD met betrekking tot beleidscoherentie in het algemeen, of van de PCSD, ligt dus vooral in deze nadruk op het belang van de uitvoering van de SDG's in het Zuiden. Het herinnert ons eraan dat ons Belgisch, Europees of internationaal beleid belangrijke gevolgen heeft in deze landen, en dat het ook in ons belang is positieve gevolgen aan te moedigen en negatieve te vermijden.

PCD is bovendien een veel sterkere wettelijke verankering dan de PCSD, aangezien zij is opgenomen in verschillende essentiële teksten zoals het Verdrag van Lissabon of de Belgische wet op de ontwikkelingssamenwerking (zie punt III.2 hierboven). Daarmee is het een wettelijke verplichting geworden voor alle EU-lidstaten en voor België in het bijzonder. Door ervoor te zorgen dat beleidscoherentie in het Noorden kan bijdragen tot duurzame ontwikkeling in het Zuiden in plaats van deze te ondermijnen, vormt PCD niet alleen een essentiële bijdrage aan PCSD, maar ook aan de verwezenlijking van de 2030-agenda op mondiaal niveau.

Of we het nu hebben over duurzame ontwikkeling, PCD of PCSD, het is, in ieder geval, noodzakelijk dat België zorgt voor samenhang van al zijn beleid ten aanzien van duurzame

³⁰ De fout om de begrippen ontwikkeling en milieu door elkaar te halen komt nog steeds vaak voor. In 2021 bijvoorbeeld, in amendement nr. 17 van de FRDO op de ontwerpakte van de FRDO: *De huidige nadruk op beleidscoherentie voor ontwikkeling (PCD) moet worden uitgebreid tot beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling (PCSD). Het volstaat niet te kijken naar het effect van het Belgische beleid op de armoede en de economische ontwikkeling in ontwikkelingslanden. We moeten kijken naar het effect op de verschillende dimensies van duurzame ontwikkeling (ecologisch, sociaal en economisch) in zowel de zuidelijke als de noordelijke landen.*

<https://www.frdo-cfdd.be/sites/default/files/content/download/files/2021a09f.pdf> - pagina 5.

ontwikkeling, wereldwijd. Met de goedkeuring van de Agenda 2030 heeft België er zich toe verbonden al zijn beleid zonder uitzondering af te stemmen op de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's), voor zichzelf en voor derde landen.

III.4 Mechanismen en instrumenten van de beleidscoherentie voor het ontwikkeling PCD

Er zijn verschillende instrumenten en hulpmiddelen nodig om de samenhang tussen beleidsmaatregelen te waarborgen, bijvoorbeeld voor de *voorafgaande beoordeling van mogelijke effecten van voorgenomen beleidsmaatregelen* (bv. R.I.A.) en de *monitoring achteraf* van de effecten van het gevoerde beleid, gemeten aan de hand van indicatoren of barometers. Hun beschrijving verdient een eigen nota.

Bij wijze van voorbeeld worden hier instrument B.2.2.2 en mechanisme B.2.3.1 opgenomen als gevolg van wijzigingen die de ABCO-CCPD heeft voorgesteld aan het voorontwerp van Federaal Plan voor Duurzame Ontwikkeling (FPDO dat in oktober 2021 door de Belgische federale regering is aangenomen), waar zij zijn opgenomen in het 2e richtsnoer inzake *beleidscoherentie*:

- B.2.2.1 "Inzetten van instrumenten": oprichten van departementale *focal points* die verantwoordelijk zijn voor het waarborgen van PCD in een coördinatie door de DGD van een werkgroep die zich bezighoudt met de evaluatie van de beleidscoherentie, met name via een transversale analyse van het grote aantal bestaande federale plannen (cf: lijst van plannen en strategieën die bijdragen tot de SDG's op 13 bladzijden in bijlage bij de FPDO). Werkzaamheden gepland in lopende relatie met ABCO-CCPD.

- B.2.3.1 "Herziening van het mechanisme voor Regelgevende Impactanalyse (R.I.A)" om de samenhang van het optreden van de federale autoriteit te versterken. Een herziening van het huidige RIA-mechanisme is door de federale regering gepland vóór eind 2022 op basis van de aanbevelingen van de *Commissie voor effectbeoordelingen*, die met name gebaseerd zullen moeten zijn op de aanbevelingen van de *belangrijkste federale adviesraden*.

Bijlage: Duurzame ontwikkeling (1987-2022)

A.1 Oorsprong

In 1987 werd in het Brundtland-rapport "*Our Common Future*" van de *Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling* (in deze bijlage "het rapport" genoemd) een reeks definities van het begrip "*duurzame ontwikkeling*" gegeven. Dit zijn de eerste definities overeengekomen op multilateraal niveau. Slechts één ervan heeft zich gevestigd als een universele referentie. Het is de tekst die verschijnt aan het begin van hoofdstuk 2 van het verslag "*Op weg naar duurzame ontwikkeling*".

Sustainable Development main definition according to Brundtland Report

Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.

It contains within it two key concepts:

- the concept of 'needs', in particular the essential needs of the world's poor, to which overriding priority should be given;*
- and the idea of limitations imposed by the state of technology and social organization on the environment's ability to meet present and future needs.*

Deze definitie is de afgelopen 35 jaar niet of nauwelijks gebruikt, en wel om drie redenen:

- zijn ingekorte citering die waardoor de verwijzing naar "de hoogste prioriteit voor de basisbehoeften van de armsten" is weggelaten;
- de verwarring van de internationale overeenkomsten over duurzame ontwikkeling³¹ met die over het klimaat die meer aandacht kregen sinds de jaren 90 ;
- en de onjuiste reductie van het begrip ontwikkeling tot de toegang van arme landen tot betere sociaaleconomische omstandigheden, of zelfs tot economische groei.

De inleiding van het rapport Brundtland, is nochtans duidelijk over het achterhaalde karakter van reductieve (niet "holistische") en lineaire (niet "systemische") benaderingen. Zij is er ook duidelijk over dat de te nemen beslissingen over hun eigen ontwikkeling en over de *mondiale ontwikkeling* zowel rijke als arme landen en alle componenten van de ontwikkeling betreffen³². Dit begrip van *ontwikkeling* als niet geografisch beperkt tot landen die officiële ontwikkelingshulp ontvangen, is belangrijk voor een correcte definitie van de beleidscoherentie voor ontwikkeling. Zij komt voor in het werk van organisaties waarvan de competentie op het gebied van ontwikkeling wordt erkend, zoals 11.11.11 en het *Europees*

³¹ Zoals de 27 beginselen van de *Verklaring van Rio* en *Agenda 21* van 1992 of het *Uitvoeringsplan van de Wereldtop over duurzame ontwikkeling* van 2002 in Johannesburg, ...

³² <http://www.un-documents.net/ocf-cf.htm>

*Centrum voor Ontwikkelingsbeleid (ECDPM)*³³, een onafhankelijke denktank, en andere. De definitie van PCD (hernomen in het onderstaande kaderstuk) spreekt overigens over "internationale ontwikkeling".

ECDPM Policy Brief: Promoting Policy Coherence: Lessons learned in EU Development Cooperation

Policy coherence for development, or PCD, refers to the need for multiple policies from different sectors to work in unison rather than in opposition to each other, if international development is to be achieved. In Europe the argument for PCD was based on the recognition that EU efforts on development cooperation were often contradicted or undermined by other EU policies, both internal as much as external, to the extent that the EU was effectively taking back with one hand what it had given with the other. In some severe cases the EU was even taking back more than it gave.

A.2 Doelstellingen

2001: De 8 *Millenniumdoelstellingen voor Ontwikkeling* (MDG's), waarover in maart overeenstemming werd bereikt (na een proces dat grotendeels werd geleid door de expertise van de ontwikkelde landen binnen de OESO), liepen af in 2015. Dit was het eerste systeem van doelen en doelstellingen voor een ontwikkelingsagenda waarover alle landen en alle belangrijke mondiale instellingen het eens waren... maar alleen voor ontwikkelingslanden.

2012-2015: Volgens het *Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties* (UNDP) hebben de MDG's geleid tot ongekennde inspanningen om de behoeften van de armsten in de wereld aan te pakken. De internationale gemeenschap had echter genoeg bereikt op het gebied van governance tegen doelstellingen dat zij op de tweede Rio-conferentie (Rio+20 in 2012) de vorige verbintenis kon uitbreiden.³⁴

Aangezien de MDG's in het verleden voor sommige landen concrete vooruitgang hadden helpen stimuleren en coördineren, zou de uitdaging voor de toekomst van alle landen op andere gebieden kunnen worden herhaald.

Op die basis heeft de "Rio+20"-conferentie de beslissing genomen om collectief mondiale politieke doelstellingen vast te stellen (d.w.z.: die aan alle landen worden opgelegd), op verschillende preciezere gebieden, met indicatoren die op gezette tijden de verwezenlijking ervan meten. Het document van Rio 2012, "*De toekomst die we willen*", gaf het startsein voor de onderhandelingen over een reeks *Doelstellingen voor Duurzame Ontwikkeling* om ze voor het einde van 2014 te kunnen aannemen³⁵.

§248 van het document « The Future We Want » dat de basis vormt voor de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDGs)

³³ECDPM Policy Brief: Promoting Policy Coherence: Lessons learned in EU Development Cooperation, <https://ecdpm.org/wp-content/uploads/Promoting-Policy-Coherence-Lessons-Learned-EU-Development-Cooperation-CASCADES-Briefing-Note-ECDPM-September-2020.pdf>, September 2020.

³⁴ "Goals setting and periodic assessments based on measurable indicators could and did spur progress and coordinated action" (GSDR 2019 p.3)

³⁵ *The Future we want*, §248

We resolve to establish an inclusive and transparent intergovernmental process on sustainable development goals that is open to all stake-holders, with a view to developing global sustainable development goals to be agreed by the General Assembly.

An open working group shall be constituted no later than at the opening of the sixty-seventh session of the Assembly and shall comprise thirty representatives, nominated by Member States from the #ve United Nations regional groups, with the aim of achieving fair, equitable and balanced geographical representation.

At the outset, this open working group will decide on its methods of work, including developing modalities to ensure the full involvement of relevant stakeholders and expertise from civil society, the scientific community and the United Nations system in its work, in order to provide a diversity of perspectives and experience. It will submit a report, to the Assembly at its sixty-eighth session, containing a proposal for sustainable development goals for consideration and appropriate actions.

De 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) voor het post-2015 programma "Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development"³⁶ zijn aanzienlijk ambitieuzer dan de MDG's. Ze worden vaak gecategoriseerd als "sociaal, economisch en ecologisch". Dat is een vergissing, want er is getracht om bij de uitwerking van elk van de 17 SDG's zoveel mogelijk alle componenten van duurzame ontwikkeling mee te nemen. Bovendien wordt al tientallen jaren erkend dat duurzame ontwikkeling een vierde variabele component heeft die de eerste drie doorkruist: de institutionele. Het is vooral aanwezig in de SDG16 en SDG17³⁷.

Deze 17 SDG's en 169 subdoelen of "targets" hebben een dubbele oorsprong bij de VN³⁸: de werkzaamheden van de 1993-2015 van de ECOSOC-Commissie voor Duurzame Ontwikkeling en de werkzaamheden van 2001-2015 met betrekking tot de Millenniumdoelstellingen voor Ontwikkeling (MDG's) van het UNDP (United Nations Development Programme), de oudste en grootste agentschappen van de VN.

Ongeacht de tekortkomingen van de SDG's betekenen zij een *verschuiving in het ontwikkelingsparadigma* van de MDG's, die werden opgesteld door deskundigen en landen in het Noorden om landen in het Zuiden te sturen, naar de SDG's, die werden ontwikkeld door het maatschappelijk middenveld en alle landen in een breed en zo participatief- mogelijk proces. Deze lijst van SDG's is dus even pertinent voor PC als voor PCSD en PCD.

³⁶ *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development* – <https://sdgs.un.org/2030agenda>

³⁷ Hun formulering in de taal waarover de afgevaardigden van vele landen hebben onderhandeld, is hieronder vereenvoudigd:

°Volgens SDG16 vereist goed bestuur voor duurzame ontwikkeling de oprichting van instellingen en bestuursinstrumenten om beleid uit te voeren op de gebieden die onder alle doelstellingen vallen."

°MDG17 definieert vijf soorten *uitvoeringsmiddelen* voor het mondiale partnerschap voor duurzame ontwikkeling tussen landen in het Noorden en het Zuiden die moeten worden versterkt, met name in de Noord-Zuidbetrekkingen, om alle doelstellingen te verwezenlijken. Het gaat over financiële en technologische middelen, capaciteitsopbouw, handelondersteuning zowel als *beleidscoherentie en institutionele structuren*."

³⁸ In die zin kan het werk voor PCD bijdragen tot de redding van de VN.

De Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's)

Doelstelling 1: armoede in al haar vormen overal uitbannen

Doelstelling 2: Honger uitbannen, voedselzekerheid bereiken, voeding verbeteren en duurzame landbouw bevorderen

Doelstelling 3: Gezondheid voor iedereen bereiken en welzijn voor iedereen op elke leeftijd bevorderen

Doelstelling 4: Rechtvaardig, inclusief en hoogwaardig onderwijs en mogelijkheden voor een leven lang leren voor iedereen realiseren

Doelstelling 5: Gendergelijkheid bereiken en alle vrouwen en meisjes mondiger maken

Doelstelling 6: Iedereen toegang garanderen tot duurzaam beheerde watervoorziening en sanitaire voorzieningen

Doelstelling 7: Zorgen voor toegang tot betrouwbare, duurzame en moderne energiediensten voor iedereen tegen een betaalbare prijs

Doelstelling 8: Aanhoudende, gedeelde en duurzame economische groei, volledige en productieve werkgelegenheid en fatsoenlijk werk voor allen te bevorderen

Doelstelling 9: Veerkrachtige infrastructuur opbouwen, inclusieve en duurzame industrialisatie bevorderen en innovatie stimuleren

Doelstelling 10: Ongelijkheid binnen en tussen landen verminderen

Doelstelling 11: Steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam maken

Doelstelling 12: Duurzame consumptie- en productiepatronen tot stand brengen

Doelstelling 13: Dringende maatregelen nemen om de klimaatverandering en de gevolgen ervan aan te pakken

Doelstelling 14: De oceanen, zeeën en mariene hulpbronnen behouden en duurzaam gebruiken voor duurzame ontwikkeling

Doelstelling 15: Behoud en herstel van terrestrische ecosystemen en waarborging van duurzaam gebruik daarvan, duurzaam bosbeheer, bestrijding van woestijnvorming, stopzetting en omkering van bodemverval en stopzetting van het verlies aan biodiversiteit.

Doelstelling 16: Vreedzame en inclusieve samenlevingen voor duurzame ontwikkeling bevorderen, toegang tot de rechter voor iedereen waarborgen en effectieve, verantwoordingsplichtige en inclusieve instellingen op alle niveaus opbouwen

Doelstelling 17: Versterking van de capaciteit om het mondiale partnerschap voor duurzame ontwikkeling uit te voeren en nieuw leven in te blazen

* Met dien verstande dat het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering het belangrijkste internationale intergouvernementele onderhandelingsmechanisme is voor wereldwijde actie op het gebied van klimaatverandering.